

ΕΙΣΑΓΩΓΗ & ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ¹

Τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει μία έντονη και διαρκώς αυξανόμενη επαναπροσέγγιση της σχέσης μεταξύ αυτού που αποτελεί το ψυχικό και υποκειμενικό βίωμα - η ψυχική πραγματικότητα - και αυτού που αποτελεί το έδαφος και την ύλη από την οποία αναπτύσσεται ο ανθρώπινος ψυχισμός - η πραγματικότητα του σώματος. Στην υπηρεσία αυτής της διερεύνησης έχει τεθεί ένα μεγάλο μέρος των επιστημών. Από την βιοχημεία και την γενετική, την νευροβιολογία και την νευροψυχολογία έως την φιλοσοφία και τις εφαρμοσμένες θεωρίες του χάους και της κβαντικής φυσικής. Ορισμένες από αυτές τις επιστήμες που έχουν ως στόχο την μελέτη της μικροσκοπικής και μακροσκοπικής οργάνωσης και λειτουργίας του κεντρικού νευρικού συστήματος σε συνάρτηση με την νόηση, συγκροτούν το ευρύτερο επιστημονικό πεδίο που αποκαλούμε νευροεπιστήμη.

Μία συνέπεια της επαναπροσέγγισης της σχέσης σώματος και ψυχισμού και της ενσάρκωμένης υποκειμενικότητας είναι η παρατηρούμενη επιστημολογική και μεθοδολογική στροφή της νευροεπιστήμης προς ορισμένες ψυχαναλυτικές απόψεις. Δηλαδή, προς τις απόψεις μίας κλινικής και θεωρητικής προσέγγισης του ψυχισμού, η οποία με την σειρά της έχει τις ρίζες της στην εξέταση κλινικών φαινομένων άμεσα συνδεδεμένων με το σώμα. Νευροεπιστήμονες όπως ο Edelman, ο Damasio, ο Freeman, ο Panksepp, ο LeDoux² και ένας σημαντικός αριθμός ερευνητών επιμέρους θεμάτων, προτείνουν ότι έννοιες και λειτουργίες που περιγράφονται από την ψυχανάλυση κατέχουν μία σημαντική θέση εντός της εγκεφαλικής λειτουργίας. Στο διάστημα των τελευταίων δέκα ετών, παρατηρούμε στην ψυχαναλυτική βιβλιογραφία την αύξηση δημοσιεύσεων που εστιάζουν, περιλαμβάνουν αναφορές στην σχέση μεταξύ ψυχανάλυσης και νευροεπιστήμης³. Παρατηρείται έτσι η κίνηση δύο ρευμάτων. Η ψυχανάλυση, αντιμετωπίζοντας κλινικές οντότητες με προεξάρχον το στοιχείο της σχέσης με το πραγματικό, το αντιληπτικό, το τραύμα και την εκδήλωση οργανικών νοσημάτων, επιστρέφει στις απαρχές της φροϋδικής αναζήτησης, της εποχής του «σχεδιασμού για μία επιστημονική ψυχολογία» ή της διατύπωσης της έννοιας των ενορμήσεων και κινείται στα ίχνη του σώματος. Η

¹ Δημοσιευμένο άρθρο με τίτλο, «Le transfert, un champ transitionnel à l'intersection de la psychanalyse et des neurosciences», *Revue Française de Psychanalyse*, 2/2008: 501-520.

² Οι βιβλιογραφικές αναφορές ευρίσκονται στο τέλος του άρθρου.

³ Στον ελληνικό χώρο έχουν υπάρξει προσπάθειες σύζευξης της ψυχανάλυσης και των νευροεπιστημών, εκπροσωπούμενες κυρίως από τον Α. Τζαβάρα, τον Η. Κούβελα, τον Α. Καράβατο, τον Γ. Κωστόπουλο, την Φ. Στυλιανοπούλου και την Μ. Κούκου.

νευροεπιστήμη αναγνωρίζει την σημασία του μη συνειδητού, του συναισθήματος, την αντικειμενοτρόπο και κοινωνική διάσταση των εγκεφαλικών διεργασιών καθώς και την επεξηγηματική ανεπάρκεια των γραμμικών αιτιατικών μοντέλων. Και πλέον κινείται στα ίχνη του ψυχισμού και της υποκειμενικότητας. Ο Christian David προλογίζοντας την νευρο-ψυχαναλυτική προσέγγιση των Bernard και Bianca Lechevalier, επισημαίνει την ύπαρξη αυτών των ρευμάτων. Διαβλέπει ωστόσο το κυνήγι μίας χίμαιρας. Τα παρομοιάζει με δύο συνεργεία διάνοιξης μία συνδετικής σήραγγας όπου το κάθε ένα ξεκινά σε μεγάλη απόσταση από το άλλο χωρίς σημεία προσανατολισμού τα οποία να εγγυώνται την τελική σύνδεση. Η ψυχανάλυση φαίνεται να προσκρούει σε αυτό που ο Freud ονόμασε ως «βράχο του βιολογικού» και η νευροεπιστήμη σε αυτό που θα ονομάζαμε ως τον «βράχο της ασυνείδητης ενδοψυχικής δυναμικής». Η κάθε μία προσέγγιση αναπτύσσει τα βήματά της εκεί όπου η άλλη φαίνεται να προσκρούει, ή να προβαίνει σε μία υπεραπλουστευμένη μορφή θεώρησης. Εμφανίζεται μία ιδιαίτερη δυσχέρεια να ενταχθούν τα δεδομένα της μίας προσέγγισης εντός του πλαισίου σκέψης και λειτουργίας της άλλης. Όμως ο «βράχος» εντός του οποίου επιχειρείται η σύνδεση είναι ένα δυναμικό αυτο-οργανωνόμενο σύστημα, εξαιρετικά ευαίσθητο στις ελάχιστες εξωγενείς και ενδογενείς συνθήκες και ιδίως ευαίσθητο στις συνθήκες που παράγονται ενδιάμεσως, δηλαδή εκ της σχέσης μεταξύ των ενδογενών και των εξωγενών στοιχείων. Θεωρώ ότι η χιμαιρική μορφή παράγεται όταν αναζητείται η συνένωση, η ταύτιση, η ομοιογένεια και ακόμα περισσότερο η αναγωγή μεταξύ της μίας και της άλλης προσέγγισης. Όταν επομένως η απάντηση στο πρόβλημα της σύνδεσης παρακάμπτει αυτό το οποίο αποτελεί την ίδια την διεργασία σύνδεσης.

Στην νευρο-ψυχαναλυτική βιβλιογραφία έχουν προταθεί διάφοροι ανατομο-ψυχικοί συσχετισμοί και ανατομικοί εντοπισμοί του ψυχικού οργάνου. Η σκέψη μου είναι ότι τα στοιχεία τα οποία συσχετίζονται, αφορούν σε έννοιες και διεργασίες οι οποίες συνδέονται αλλά συγχρόνως είναι διαφορετικής τάξης. Παράδειγμα είναι οι μη συνειδητές λειτουργίες οι οποίες ενέχονται στην οργάνωση του συνόλου των γνωσιακών λειτουργιών και οι αυτοματικές διεργασίες των υποφλοιοδών περιοχών. Ο μη συνειδητός ή ο αυτοματικός χαρακτήρας αυτών των διεργασιών συνδέεται, αφορά και εξυπηρετεί, αλλά δεν ταυτίζεται ούτε αντικαθιστά εννοιολογικά και λειτουργικά την μεταψυχολογική έννοια και τις διεργασίες του ασυνειδήτου και του προσυνειδητού. Τα συστήματα που απαρτίζουν το ψυχικό όργανο εννοούνται και λειτουργούν στο πλαίσιο μίας συνολικής ψυχικής τοπικής. Η διάσταση του «μετα» της φροϋδικής μεταψυχολογίας είναι εξαιρετικά σημαντική και δεν περιορίζεται σε θεωρητικές ή φιλοσοφικές απόψεις. Ενέχει μία κλινική θεμελίωση και αναλογεί σε μία μορφή νευρωνικής λειτουργίας ή μετα-λειτουργίας. Η ψυχανάλυση αναζητά τις εκφάνσεις του ασυνειδήτου και την διαπλοκή των περιεχομένων και των διεργασιών του, εντός της ψυχικής οργάνωσης. Η νευροεπιστήμη επικεντρώνεται στην εξέταση της συνείδησης, καθώς αυτή ξεχωρίζει, στην περίπτωση της «συνείδησης ανωτέρας τάξης» (Edelman) τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα έμβια όντα. Η λειτουργία του ασυνειδήτου στην νευροεπιστημονική έρευνα εξετάζεται ως προς την διαμόρφωση της συνείδησης. Παρατηρείται μία βασική αντιδιαστολή μεταξύ των δύο προσεγγίσεων, η οποία σε έναν βαθμό αποτελεί μία τεχνική διαφοροποίηση, προς

όφελος ίσως μίας απαραίτητης δυνατότητας αυτόνομης εργασίας, παρά μία ουσιαστική ασυμβατότητα. Θα πρότεινα ότι η κατάσταση συγκλίσεων και αποκλίσεων των απόψεων μεταξύ ψυχανάλυσης και νευροεπιστημών αντικατοπτρίζει την ιδιαίτερη και δυναμική μορφή οργάνωσης και λειτουργίας της σωματοψυχικής οντότητας. Η σκέψη μου είναι πως η προσπάθεια άμεσης σύνδεσης και συσχέτισης του ανατομικού ή βιολογικού υποστρώματος με ψυχαναλυτικές έννοιες που αποδίδουν τρόπους λειτουργίας του ψυχισμού δεν έχει μία επαρκή στήριξη στο επίπεδο της κλινικής και δεν έχει ικανοποιητική επεξηγηματική αξία στο επίπεδο της κατανόησης της φύσης του ψυχισμού.

Η προσέγγιση που προτείνουμε αποτελεί μία προσπάθεια διερεύνησης του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του ίδιου πεδίου της «συνάντησης» μεταξύ ψυχικής πραγματικότητας και της πραγματικότητας του σώματος και της νόησης. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται μία αναθεώρηση της διάκρισης μεταξύ ψυχικής και εξωτερικής πραγματικότητας, διακρίνοντας εντός αυτής, την πραγματικότητα της νόησης (την γνωσιακή πραγματικότητα) και την πραγματικότητα του σώματος (την βιολογική πραγματικότητα). Σε αυτή την διερεύνηση βασιστήκαμε στα αποτελέσματα νευροεπιστημονικών ερευνών, στην νευροδυναμική θεωρία και στα δεδομένα από την ψυχαναλυτική κλινική προσέγγιση νευροψυχολογικών ασθενών. Προτείνονται και εξετάζονται οι έννοιες και οι μηχανισμοί οργάνωσης και λειτουργίας του πεδίου της *σωματοψυχικής μεταβατικής πραγματικότητας* και του *μεταβατικού μονισμού*. Πρόκειται για έναν διπτό μονισμό (Solms, Panksepp) υπό την έννοια της συνύπαρξης ενός σώματος και ενός ένυλου ψυχισμού. Αναφερόμαστε σε μία ενότητα ψυχισμού και σώματος η οποία για να γίνει πράξη και για να θεμελιωθεί χρειάζεται και προϋποθέτει ένα ενδιάμεσο πεδίο, έναν δυναμικό τρόπο σύνδεσης και μεταφοράς, που ονομάσαμε ως πεδίο της μεταβατικής πραγματικότητας. Αυτό αφορά : σε ένα δυναμικό σύνολο εγκεφαλικών και διεγκεφαλικών διεργασιών, το οποίο θα μπορούσαμε υποθετικά να ονομάσουμε ως τον *μεταβατικό εγκέφαλο*, και, στο σύνολο των ψυχικών *ενδοϋποκειμενικών και διϋποκειμενικών μεταβατικών διεργασιών*.

Η ψυχανάλυση πρωτίστως αποτελεί μία κλινική πράξη και μία κλινική σχέση. Με αφετηρία κλινικές παρατηρήσεις νευροψυχολογικών ασθενών και νευροεπιστημονικά ερευνητικά δεδομένα εξετάζονται οι νευρο-ψυχαναλυτικές αντιστίξεις της ενδοσκόπησης, της ενσυναίσθησης και της μεταβίβασης. Αυτές οι διεργασίες επιτρέπουν την πρόοδο του ψυχαναλυτικού έργου καθώς και την συγκρότηση και την ικανότητα αυτο-οργάνωσης της ανθρώπινης οντότητας. Οι έρευνες γύρω από την θεωρία του πνεύματος και το σύστημα των καθρεπτικών νευρώνων αναδεικνύουν την σημασία και την πολυσημία της μεταβιβαστικής σχέσης θεωρούμενη ως ένα μεταβατικό πεδίο, μία μεταβατική τοπική, καρπός της οποίας είναι η ανάπτυξη και η σύνδεση ψυχισμού και σώματος εντός της ενιαίας σωματοψυχικής οντότητας. Συναφείς έννοιες αποτελούν η λειτουργία τους «*διπλού ορίου*» και της «*διπλής απαίτησης έργου*» μεταξύ εξωτερικής και ψυχικής πραγματικότητας, οι οποίες αναλύονται.

Η θεραπευτική και ερευνητική αξία της ψυχαναλυτικής θεωρίας και κλινικής, άπτεται μίας θεμελιώδους λειτουργίας της σωματοψυχικής οντότητας, του ψυχισμού όπως επίσης της νόησης και του εγκεφάλου, την οποία αναδεικνύει και διεργάζεται μέσα από την μεταψυχολογική σκέψη και ιδίως στην ψυχαναλυτική κλινική πράξη, εντός της πολυσημίας της μεταβιβαστικής σχέσης.